STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul IV, Nr. 3—4, 1953

LAI CONSISTENTES

DE

ACADEMICIAN C. I. BALMUŞ

Această expresie, care apare în câteva inscripţii latine de pe la sfârşitul secolului al II-lea şi începutul secolului al III-lea e.n., găsite pe teritoriul patriei noastre (în Scythia Minor), pune o problemă importantă de istorie veche, încă nerezolvată de cercetătorii noştri din acest domeniu. Vasile Pârvan, cunoscutul istoric român burghez, a încercat în trei rânduri să lămurească această problemă în unele din lucrările sale [1], dar concluziile la care a ajuns, după părerea noastră, nu sunt valabile.

Astfel, în *Zidul cetăţii Tomi* (1915) el a explicat cuvântul *lae* în sensul că ar fi vorba de nişte nume tracice *Lae* [*ssi*] sau *Lae* [*pti*], însă în « *Histria VII* » (1923) renunţă la explicaţia dată şi se îndreaptă în altă direcţie, sprijinindu-se pe indicaţiile date de istoricul burghez M. Rostovţev, într'o carte [2] a acestuia, care a răspândit în istoriografia burgheză multe idei neştiinţifice şi reacţionare. Vasile Pârvan, în « *Histria VII* », admite că *lae* sau *lai* reprezintă transcrierea latină a cuvântului grec λαοί, care apare adeseori în inscripţiile din Siria şi Asia Mică din epoca elenistică, fie singur, fie în expresia βασιλικοὶ λαοί, cu sensul de « ţărani regali », « mici arendaşi ai domeniilor coroanei, şi care erau, în marea lor majoritate, străvechea populaţie indigenă de ţărani lipsiţi de pământ legaţi ca şerbi de pământul lor». Până la inscripţiile citate — după cum arată V. Pârvan — termenul λαοί, cunoscut în regiunile Siriei şi Asiei Mici din epoca elenistică, nu apăruse niciodată în partea europeană a imperiului roman. El a încercat să demonstreze că *lai* dela Histria şi *lae* dela Tomis erau λαοί, adică *gentes* libere venite din altă parte a graniţei imperiului, pentru a căpăta pământuri şi a deveni coloni în diferite *vici* ale regiunii romane dela Dunăre; că, deci, *cives Romani et lai consistentes vico Secundini* nu erau altceva decât Romani şi peregrini, care trăiau împreună, după felul de viaţă al Romanilor, aşa cum, cu câteva decenii mai înainte, trăiau *cives Romani et Bessi*.

In studiul său din « *Dacia* » 1925, v.II, V. Pârvan nu-şi mai menţine inter-

---

[1] V. Pârvan, Zidul Cetăţii Tomi, « Anal. Acad. Rom. », 1915, v. XXXVII, p. 432 şi urm.; V. Pârvan, « Histria VII », Bucureşti, 1923, p. 97-106, şi acelaşi în « Dacia », II, 1925, p. 241 şi urm.

[2] M. Rostowzew, Studien zur Geschichte des römischen Kolonates. Leipzig-Berlin, 1910.

pretarea dată. Reluând chestiunea acelor *consistentes* = κατοικοῦτες în provinciile dunărene ale imperiului roman, el părăseşte interpretarea cu caracter social şi introduce o explicaţie pur etnică, bazat pe o informaţie luată din istoricul grec Tucidide, care (în cartea II, 96, 3 şi 97, 2) printre triburile peoniene (tracice) citează pe Λαιαῖοι, locuitori de pe valea Strymonului. Sprijinindu-se pe această informaţie, V. Pârvan consideră că problema *lai*-lor din Scythia Minor este definitiv rezolvată, deoarece el stabileşte o identitate între *lai* şi Λαιαῖοι. După părerea lui V. Pârvan, micul trib tracic al Laiailor, vecin cu Bessii, va fi pornit — antrenat de Bessi — din valea Strymonului, şi va fi ajuns, în secolul al III-lea e.n., în Scythia Minor, în teritoriul rural al Histriei şi al cetăţii Tomis, unde a început să trăiască în bună înţelegere cu *cives Romani* şi cu veteranii fondatori de *vici*. Părerea aceasta a lui Pârvan, însă, este cu totul greşită. Identificarea cuvântului *lai* cu Λαιαῖοι este o gravă eroare ştiinţifică. Forma latină bisilabică *lai* sau *lae* nu poate fi decât forma corespunzătore a cuvântului grec λαοί, diftongul grec final οι neavând în limba latină altă corespondenţă decât *oe*, şi apoi forma închisă *i*, de ex. ἀδελφοί = *adelphoe*, apoi *adelphi*. Pe de altă parte, numele etnic trisilabic Λαιαῖοι în transcriere latină are forma corespunzătoare *Laeaei*. Aşa dar, trebue exclusă radical identificarea cuvântului grec λαοί cu numele etnic Λαιαῖοι, şi, implicit, înlăturată concluzia trasă de V. Pârvan din punct de vedere istoric.

O inscripţie greacă inedită, descoperită în 1934 la Histria — asupra căreia s'a încercat anul trecut o interpretare [1] — ne aduce un argument în plus în favoarea faptului că termenul *lai* din Scythia Minor nu constitue transcrierea latină a numelui tracic Λαιαῖοι, ci transcrierea latină a cuvântului λαοί, frecvent în inscripţiile greceşti din epoca elenistică, găsite în Siria şi Asia Mică, unde acest cuvânt, după cum vom vedea mai jos, serveşte la denumirea ţăranilor dependenţi. Lucru cu totul nou şi de mare importanţă pentru înţelegerea cuvântului *lai* din inscripţiile latine din Scythia Minor, care formează obiectul comunicării noastre, este faptul că, în inscripţia inedită, mai sus citată, apare expresia λαϊκὸς πύργος, nelămurită încă.

Asupra semnificaţiei cuvântului πύργος, apărut în inscripţiile din Teos (Asia Mică), s'a discutat de mai multe ori [2] şi au fost expuse diferite păreri.

Se ştie că sensul de bază al cuvântului πύργος este acela de «turn», «zid de apărare». Istoricii burghezi reacţionari, ca Eduard Meyer, Wilamowitz — Moellendorf şi alţii, văd în acele πύργοι din Teos «vile dela ţară ale proprietarilor de moşii», «castele feudale»!... Acest punct de vedere retrograd este împărtăşit şi de istoricul american reacţionar D.W.S. Hunt, care, întocmai ca şi Rostovţev în ale sale «Studien zur Geschichte des römischen Kolonates» [3], vorbeşte despre «rămăşiţele feudale în Ionia»!

Pentru a ne apropia, însă, de semnificaţia justă a cuvântului πύργος în inscripţiile dela Teos, trebue să ţinem seama de formula foarte interesantă din inscripţia publicată de August Boeckh (CIG, 3064) [4]. Această inscripţie constă dintr'o

---

[1] In «Studii şi Cercetări de Istorie Veche», Nr. 2, anul II, 1951, p. 137 şi urm.

[2] Cf. Y. Béquignon, Les «Pyrgoi» de Téos, în «Revue Archéologique», 1924, tome XXVIII, p. 185—202; de asemenea, D. W. S. Hunt, în «The Journal of Hellenic Studies», 1947, vol. 67, p. 68—75.

[3] Cf. Rostovzev, în Storia economica e sociale, trad. de G. Sanna, Firenze, 1933, p. 343, în notă: consideră că πύργος este un «edificiu agricol», o mare casă rurală a unui moşier!...

[4] A se vedea şi GDI, 5635, şi Michel, 666.

listă de nume proprii urmate fiecare de expresia τοῦ πύργου sau ἐκ τοῦ πύργου. Se poate, astfel, cita un şir de nume de persoane determinate de un nume de πύργος şi de unul de trib, de exemplu Σεύχης (?) τοῦ Μύστου πύργου, Εὐρυμηστρίδης ἄναρχα δύο [Θ]αρσύνων, ἐκ τοῦ Ἱέρυος πύργου Ζωριάδης Ἀπολλώνιος, etc. August Boeckh, gândindu-se la Attica, divizată în deme prin reforma instituită de Clistene, a identificat πύργος-ul din Teos cu *demos*-ul atenian. Deşi interpretarea lui August Boeckh a fost respinsă pentru prima oară de Scheffler (în «De rebus Teiorum», p. 35), totuşi Scheffler a arătat că toţi istoricii sunt de acord în a recunoaşte în πύργος o designaţie locală, un *locus*, dar că natura acestui loc dă naştere la discuţii. Scheffler aduce o contribuţie pozitivă la explicarea sensului acestui cuvânt întrebuinţat în inscripţiile dela Teos, prin faptul că el vede în πύργος o diviziune civilă şi teritorială [1].

Inscripţia inedită, descoperită la Histria în 1934, citată de noi mai sus, ne ajută, însă, efectiv la precizarea sensului pe care-l are cuvântul πύργος, care apare în această inscripţie. Ţăranii băştinaşi de pe teritoriul histrian, în plângerea lor împotriva apăsării romane, declară următoarele: «Noi, cei ce locuim satul (τὴν κώμην) de lângă drumul public..., nu mai putem îndeplini corvezile şi prestaţiile, precum nu le-au îndeplinit nici acei din aşa numitul λαϊκὸς πύργος (textual: οἱ ἐκ τοῦ λεγομένου λαϊκοῦ πύργου), de unde porneşte acest drum public...»

Prin urmare, ţăranii băştinaşi dintr'o κώμη (sat), indignaţi de apăsarea la care erau supuşi de organele administrative imperiale, au procedat, după exemplul ţăranilor din λαϊκὸς πύργος, care adresaseră mai înainte o plângere lui Antonius Hiberus, guvernatorul Moesiei. Deci, λαϊκὸς πύργος, aşezare situată în imediată apropiere, nu putea fi altceva decât un alt sat (κώμη), sau o subdiviziune a satului respectiv, locuită de λαοί, adică de ţărani veniţi în calitate de colonişti din Asia Mică şi care aduseseră cu ei denumirea de πύργος a aşezărilor rurale de acolo, şi duceau aici, pe teritoriul Scythiei Minor, un mod de viaţă la fel cu al băştinaşilor. Expresia specială λαϊκὸς πύργος arată că oamenii veniţi din Asia Mică în calitate de colonişti, deşi aveau acelaşi mod de viaţă ca şi băştinaşii, îşi întemeiaseră sate deosebite, în vecinătatea satelor găsite acolo. Dar mai e ceva foarte interesant şi caracteristic în inscripţia noastră: expresia λαϊκὸς πύργος este precedată de participiul λεγόμενος, «aşa numitul» laicòs pyrgos, formulă care subliniază şi pune în lumină caracterul de noutate al aşezării vecinilor veniţi din altă parte şi aşezaţi pe teritoriul Scythiei Minor. Iar pentru acei dintre cercetătorii noştri în domeniul istoriei vechi, care mai cred în identificarea *lai*-lor cu tribul tracic Λαιαῖοι, socotim că adjectivul λαϊκὸς derivat din λαοί trebue să constitue argumentul decisiv împotriva convingerilor fără o bază ştiinţifică. Trebue să adăugăm că acest adjectiv derivat din λαοί existent în inscripţia descoperită la Histria, se găseşte şi în expresia λαϊκὰ σώματα (= λαοί), care se întâlneşte în inscripţiile din Siria, Egipt şi Asia Mică [2], fapt ce confirmă pe deplin derivaţia adjectivului λαϊκός din λαοί, iar pe de altă parte, originea din Asia Mică a *lai*-lor.

După cele expuse mai sus, se poate pune acum, în mod firesc, întrebarea ce erau λαοί în Asia Mică?

---

[1] Y. Béquignon, op. cit., p. 196 şi 198, consideră că trebue să se vadă în πύργος o diviziune militară, afirmaţie cu totul necorespunzătoare realităţii.

[2] Cf. M. Rostzovtzeff, The social and economic History of the hellenistic world. Oxford 1941, v. I, p. 511.

Istoricul burghez M. Rostovţev — ignorând faptul că relaţiile de producţie sunt baza vieţii sociale — în lucrarea sa « Studien zur Geschichte des römischen Kolonates », ale cărei concluzii au fost în întregime adoptate şi generalizate în istoriografia burgheză contemporană, vorbeşte despre feudalism în Orientul antic şi consideră pe λαοί drept o clasă a populaţiei ţărăneşti supusă direct regilor, o clasă de ţărani iobagi. Astfel, în istoriografia burgheză, din cauza concepţiei ei reacţionare şi prin incapacitatea ei de a înţelege baza social-economică a societăţii, se vorbeşte de feudalism în Orientul antic şi de capitalism în antichitatea greacă şi romană. La răspândirea acestor idei false şi neştiinţifice a contribuit în largă măsură istoricul german reacţionar Eduard Meyer, autorul teoriei desvoltării ciclice a istoriei, după care antichitatea ar fi străbătut aceleaşi stadii de desvoltare ca şi societatea europeană: stadiul feudalismului şi al capitalismului, după care ar începe altă epocă feudală [1]. Introducerea noţiunilor de feudalism şi de şerbie în Orientul antic produce confuzie în caracterizarea monarhiilor elenistice. In ultima sa lucrare despre elenism [2], M. Rostovţev împarte posesiunile funciare din Asia Mică în trei grupe: 1. teritoriile templelor; 2. marile domenii cultivate de şerbi (?!); 3. aşezările băştinaşilor supuse direct regelui.

Toate aceste idei neştiinţifice, precum şi izvoarele folosite de Rostovţev şi de alţii, au fost supuse unei adânci analize de către eminentul istoric sovietic al antichităţii, răposatul A. B. Ranovici [3], care a elucidat, în mod strălucit, una din cele mai însemnate probleme de istorie veche.

A. B. Ranovici a arătat, pe baza învăţăturii lui Karl Marx [4], că antichitatea atât cea orientală, cât şi cea greco-romană, cunoştea diferite forme de dependenţă a cultivatorului de pământ. In Orient, massa ţărănească a fost întotdeauna legată, pe de o parte, de obştea sătească, şi, pe de altă parte, prin dependenţa ei, de proprietarul suprem al pământului, de rege sau de zeu. Odinioară, unitatea supremă a obştii săteşti era întruchipată în rege sau zeu, iar obligaţiile faţă de rege sau faţă de templu erau socotite ca fiind corespunzătoare pe plan ideal intereselor obştii. Cu timpul, contribuţiile în natură pentru nevoile comune, precum şi participarea membrilor comunităţii la muncile obşteşti, s'au transformat într'un tribut obligatoriu fată de proprietarul suprem al pământului şi în munca obligatorie « pentru casa regelui ». Aşa dar, subliniază A. B. Ranovici, dependenţa ţăranilor nu era o dependenţă de tip feudal, şi nici nu exista o proprietate funciară feudală. Ţăranii stăpâneau pământul numai în virtutea calităţii lor de membri ai obştii. Tot dela obşte obţinuseră dreptul de proprietate supremă asupra pământului atât regele cât şi zeul însuşi. Proprietatea privată asupra pământului apare în Orientul elenistic ca o proprietate de tip antic, care se formează prin alipirea fostelor pământuri regale la teritoriul cetăţilor greceşti. Din documentele epigrafice elenistice, pe care le interpretează A. B. Ranovici [5], rezultă limpede că, odată cu pământul, erau

[1] Cf. V. S. Sergheev, Istoria Greciei antice. Bucureşti, 1951, p. 41. şi urm., şi N. A. Maşkin, Istoria Romei antice, Bucureşti, 1951, p. 38 şi urm.

[2] M. Rostzovtzeff, The social and economic History of the hellenistic world. Oxford, 1941, v. I, p. 502.

[3] Cf. A. B. Ranovici, Ellinizm i ievo istoriceskaia roli. Moscova-Leningrad, 1950, p. 146—158.

[4] Cf. K. Marx, Formele de producţie premergătoare producţiei capitaliste, în « V.D.I. », 1940, Nr. 1, p. 3—26 (text scris în 1857—1858 şi apoi republicat).

[5] A. B. Ranovici, Ellinizm i ievo istoriceskaia roli. Moscova-Leningrad, 1950, p. 150 şi urm.

vânduţi şi ţăranii (λαοί), care plăteau biruri (a se vedea inscripţia privitoare la Laodike şi la Mnesimahos), şi erau obligaţi la prestaţii, dar ţăranii nu aparţineau regelui, ci satelor. Prin urmare, λαοί erau strâns legaţi de obştea lor sătească, rămăşiţă a obşcinei străvechi, încât vânzarea lor nu constituia o vânzare propriu zisă, ci trecerea unui oraş sau a unei întregi regiuni, cu toată populaţia ei, dela un stăpânitor la altul. Cuvântul λαοί, scrie A. B. Ranovici, trebue tradus prin мужики, люди, adică prin «ţărani», «oameni de rând». Ei erau oameni liberi, γεωργοὶ βασιλικοί, «muncitori agricoli pe moşia regelui», care era proprietarul suprem al pământului, dar numai în calitate de deţinător al puterii regale şi nu ca persoană. Elenizarea Orientului a avut drept urmare trecerea dela relaţiile agrare orientale la relaţiile agrare de tip antic, adică în favoarea desvoltării sistemului sclavagist, fenomen social caracteristic pentru Asia Mică.

După cum se ştie, în câteva inscripţii dela sfârşitul secolului al II-lea şi începutul secolului al III-lea e.n., găsite în Scythia Minor (pe teritoriul Dobrogei), se află formula *cives Romani et lai consistentes*. Este vorba, deci, de nişte locuitori, care încă nu primiseră cetăţenia romană, şi care locuiau în afara organizaţiei orăşeneşti. Intr'una din aceste inscripţii se arată că ei erau *consistentes reg (ione) Si (tri ?)* sau [= *Is(tri)*] *vico secundini*, adică în satul în care ei locuiau. După cum observă, în mod just, savantul sovietic E. M. Ştaerman [1], întru cât toate inscripţiile care pomenesc despre *Bessi* şi *lai* provin din aceeaşi regiune, şi sunt compuse după aceeaşi formulă, se poate presupune că *lai* (λαοί) sunt *Bessi* de mai înainte, iar faptul că ei, în toate inscripţiile, sunt separaţi de cetăţenii romani, arată limpede că ei — *Bessi* şi *lai* — nu au primit dreptul de cetăţenie prin edictul lui Caracalla din 212. Numirea lor prin termenul λαοί acceptat în Asia Mică, după observaţia foarte justă a lui E. M. Ştaerman, explică originea lor. Vasile Pârvan [2], cu privire la această problemă, scrie următoarele: «Dar nu puţini erau Grecii şi Orientalii trecuţi încă de acasă dela ei la viaţa romană şi care vin de se aşează la noi. Numărul celor veniţi din Asia Mică e destul de mare pe pietrele scrise ale veacului al II-lea şi ale celei dintâi jumătăţi a veacului al III-lea. Toată Anatolia şi Siria au ajutat la creşterea populaţiei din Scythia Minor». E. M. Ştaerman [3] subliniază şi el rolul considerabil pe care l-au avut la Dunăre coloniştii aduşi din Orient, bazându-se pe informaţiile date de diplomele militare ale trupelor dela Dunăre. In a doua jumătate a secolului al II-lea — după cum arată aceste diplome militare — o serie întreagă de unităţi *auxilia* au fost transferate din Orient la Dunăre. Veteranii acestor unităţi căpătau pământuri în satele dunărene şi aduceau acolo obiceiurile şi terminologia lor socială. Astfel, într'o inscripţie găsită în aceeaşi regiune (C. I. L., III, 7532), sunt pomeniţi nişte *cives Romani*, care sunt originari din Tiana, Nicomedia Galatia, Bitinia şi Cappadocia. Printre cei citaţi în această inscripţie se întâlnesc numele Aelii şi Aurelii, ceea ce înseamnă că inscripţia e dela sfârşitul secolului al II-lea şi începutul secolului al III-lea, adică din vremea când apare cuvântul *lai* (λαοί) în unele din inscripţiile găsite pe teritoriul Scythiei Minor. Aceşti cetăţeni romani — spune E. M. Ştaerman — erau probabil veterani sau

[1] E. M. Ştaerman, Contribuţii la problema dediticiilor în edictul lui Caracalla, în «V. D.I.», 1946, Nr. 2, p. 86.
[2] V. Pârvan, Inceputurile vieţii romane la gurile Dunării. Bucureşti, 1923, p. 153.
[3] E. M. Ştaerman, op. cit., p. 87.

pur şi simplu colonişti, care au primit pământ pe teritoriul triburilor locale şi au înţeles situaţia juridică a acestora din urmă prin termenul λαοί, pe care-l cunoşteau.

In strânsă legătură cu cele de mai sus, se află chestiunea proprietăţii rurale în Scythia Minor. Chestiunea proprietăţii rurale în imperiul roman a fost atinsă şi în parte lămurită de răposatul savant sovietic A. B. Ranovici [1]. «Imperiul roman—arată Ranovici—a distrus relaţiile agricole vechi orientale şi de comunitate primitivă în provinciile răsăritene. In locul pământului regesc, al templelor sau al obşcinelor în Egipt, Asia Mică, Tracia, apare proprietatea particulară mică şi mare asupra pământului. Trecerea unor însemnate teritorii sub conducerea oraşelor (πολιτικὴ χώρα), apariţia unor întinse posesiuni imperiale de pământ şi a unor latifundii particulare, într'un termen scurt, a distrus obşcina agricolă, care dăinuia de milenii, şi a grăbit procesul diferenţierii de clasă. Acest proces, desigur, n'a fost pretutindeni dus până la desăvârşire. In Tracia, încă în secolul al II-lea, alături de teritoriile orăşeneşti şi de marele posesiuni particulare, se păstrau obşcine rurale», etc.

O contribuţie de mare importanţă ştiinţifică la această problemă a adus, însă, anul acesta, savantul sovietic E. M. Ştaerman [2], în al cărui studiu găsim o serie de informaţii şi lămuriri care ne ajută din plin la înţelegerea unor chestiuni esenţiale în legătură cu situaţia populaţiei rurale pe teritoriul Scythiei Minor. Savantul sovietic E. M. Ştaerman notează următoarele categorii fundamentale ale proprietăţii agricole existente în ajunul crizei orânduirii sclavagiste din imperiul roman, în special în provinciile occidentale: 1) pământuri imperiale, lucrate în parte de sclavi şi în parte date în arendă colonilor; 2) pământuri ale marilor proprietari, care nu intrau în corpul teritoriilor orăşeneşti, unde, după toate datele, colonatul se desvoltase destul de timpuriu; 3) pământuri intrate în corpul teritoriilor orăşeneşti şi împărţite între reprezentanţii ordinului decurionilor, care, în anumită măsură, consta din veterani; acestea erau vile rurale, de mărime mijlocie, lucrate de sclavi; 4) pământurile pe care trăiau ţăranii liberi, membri ai triburilor, care nu primeau o organizare orăşenească, care păstrau încă într'o măsură mai mare sau mai mică resturi ale comunităţii (ale obşcinei) şi care trăiau în cătune şi sate (*pagi* şi *vici*).

Ţinând seama de categoriile de mai sus, dacă ne referim la situaţia din Scythia Minor, noi considerăm că în această regiune, în vremea cotropirii, romane existau numai două categorii de proprietăţi rurale şi anume: pământurile intrate în corpul teritoriului orăşenesc, care alcătuiau teritoriile rurale ale cetăţilor greceşti de pe coasta Mării Negre, ca Histria, Tomis, Callatis, Dionysopolis etc., şi pământurile pe care trăiau ţăranii liberi, membrii triburilor băştinaşe, cât şi coloniştii veniţi odată cu noua stăpânire, numiţi λαοί.

Constituirea teritoriului rural al diferitelor cetăţi greceşti din Scythia Minor a început încă din secolul al IV-lea î. e. n., în condiţiile economice şi politice ale oraşelor pontice, strâns legate de aristocraţia tribală din regiunea respectivă, aşa cum a arătat Em. Condurachi [3] într'o comunicare ţinută

---

[1] A. B. Ranovici, Vostocinie provinţie rimskoi imperii, v I—II vv., Ed. Acad. de Ştiinţe, Moscova-Leningrad, 1949, p. 56 şi urm., şi mai ales în concluzii, p. 256 şi urm.

[2] E. M. Ştaerman, K voprosu o crestianstve v zapadnih provinţiah rimskoi imperii, în «V.D.I.», 1952, Nr. 2 p. 100—121.

[3] Emil Condurachi, Cu privire la constituirea teritoriului rural al oraşului Histria şi funcţiunea sa socială, în «Bul. Ştiinţific Acad. R.P.R.» Secţia de ştiinţe istorice, filosofice şi economico-juridice, tom. IV, 1952, p. 59—69.

în cursul anului acesta. Cum informaţiile sărăcăcioase pe care le avem nu ne vorbesc despre existenţa unor mari proprietari de pământuri în Scythia Minor (Dobrogea), rămânem la ideea existenţei, în această regiune, a celor două forme de proprietate agricolă: prima, sub dominaţia directă a cetăţilor pontice, a doua, sub dominaţia împăraţilor romani, care, după cum se ştie, deveniseră stăpânitorii moşiilor, stăpânitorii principali ai pământurilor de pe teritoriile cotropite. Dovada despre realitatea acestei situaţii o aduce inscripţia găsită la Histria [1], prin care ţăranii din satul (κώμη) Dagis (?) în apropierea căruia se afla λαϊκὸς πύργος, se plângeau guvernatorului Moesiei Inferior împotriva corvezilor şi prestaţiilor excesive.

Pe baza unor decrete din a doua jumătate a secolului al III-lea e. n., privitoare la ţăranii liberi din regiunile dunărene, E.M. Ştaerman [2] arată, pe bună dreptate, că împăraţii se sileau să susţină ţărănimea liberă, pentrucă ţărănimea liberă era populaţia din care se recrutau soldaţii, elementul principal de susţinere a puterii împăraţilor, împotriva marilor proprietari de pământ. Ţăranii liberi din regiunea dunăreană ca şi cei din regiunea Rinului erau membri ai triburilor băştinaşe şi păstrau rămăşiţe ale orânduirii comunei primitive. Ţăranul recrutat în armată romană, după ce-şi făcea serviciul militar şi ajungea veteran şi cetăţean roman, în aceste noi condiţii sociale, primea pământ ca proprietate particulară şi, astfel, se rupea de obşcină, de comunitatea de viaţă cu ceilalţi săteni. Veteranii deveneau *possessores*, iar ceilalţi ţărani liberi, care-şi continuau viaţa lor în obşte, se numeau *vicani*. Relaţiile dintre *possessores* şi *vicani* sunt oglindite în inscripţii, unde, alături de altarele săteşti, figurează împreună veteranii, cetăţenii romani şi Bessii, sau cetăţenii romani şi laii *(cives Romani et lai consistentes)*. E.M. Ştaerman, în studiul său, subliniază de mai multe ori consecinţele de ordin social ale recrutărilor de soldaţi din rândurile ţărănimii libere din regiunea dunăreană cât şi din regiunea renană şi, în parte, ale celor din Africa. Aceste recrutări intense — susţine savantul sovietic — au jucat un rol însemnat în destinele ţărănimii din regiunile amintite, la sfârşitul secolului al II-lea şi la începutul secolului al III-lea e. n., căci ele au contribuit la cea mai grabnică descompunere a obşcinei şi, totodată, la desvoltarea proprietăţii private asupra pământului. Prezenţa, în inscripţiile din secolul al III-lea e. n. din aceste regiuni şi, în special la Dunăre, a numelui lui Silvanus, divinitatea păzitoare a semnului de hotar, a hatului, confirmă desvoltarea proprietăţii particulare asupra pământului.

Tot pe baza existenţei celor două forme fundamentale de proprietate rurală în Scythia Minor, în care, până la începutul secolului al III-lea, pământurile pe care trăiau ţăranii liberi cu viaţa tribală, şi coloniştii veniţi din Asia Mică (λαοί), erau precumpănitoare, putem susţine cu toată tăria că nici sclavajul nu a fost aici în mod special desvoltat. In general, în provinciile romane munca sclavilor avea un rol cu mult mai mic decât în Italia, deoarece elementul muncitor precumpănitor în provincii era alcătuit din populaţia liberă, cotropită — majoritatea populaţiei rurale fiind constituită din ţărănimea dependentă.

A doua consecinţă a recrutărilor militare intense din rândurile ţărănimii libere trebue considerată răspândirea limbii latine în regiunea dunăreană.

---

[1] Cf. « Studii şi Cercetări de Istorie Veche », Nr. 2, anul II, 1951, p. 137 şi urm,

[2] E. M. Ştaerman, K voprosu o crestianstve zapadnih provinţiah rimskoi imperii, în « V.D.I. », Nr. 2, 1952, p. 103.

Foştii militari romani, deveniţi apoi *cives Romani*, însuşindu-şi în mod obligatoriu, în timpul activităţii lor militare romane, limba latină, reîntorşi în regiunea de unde plecaseră, se căsătoreau, îşi întemeiau, odată cu gospodăriile particulare, familiile lor, şi, astfel, ei contribuiau în mod intens la răspândirea limbii latine în noile lor aşezări, a acelei limbi care, în condiţiile noii lor vieţi sociale, servea ca mijloc de comunicare între oameni în regiunile dunărene.

LAI CONSISTENTES

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Выражение lai consistentes, которое встречается в нескольких латинских надписях в конце II и начале III века нашей эры, найденных вблизи Истрии и Томи, поднимает вопрос, еще неразрешенный румынскими историками. В. Пырван высказал мнение в 1923 году в журнале «Истрия», VII, что lai, жители Истрии и Томи, были λαοί, то есть вольные gentes, прибывшие из других прирубежных областей империи с тем, чтобы стать колонистами в различных vici придунайского района. Позднее в журнале «Дакия», II в 1925 году он отказывается от мнения, высказанного им в 1923 году, и устанавливает тождество lai тракийского племени Λαιαῖοι (согласно Фукидиду, II, 96,3 и 97,2).

Академик К. И. Балмуш, напротив, указывает, что отождествление термина lai с наименованием Λαιαῖοι является научной ошибкой, так как форма из двух слогов lai или lae не может быть ничем иным как фонетической формой, соответствующей греческому слову λαοί ; для обоснования своей аргументации автор настоящей статьи приводит выражение λαϊκὸς πύργος из надписи, найденной в Истрии в 1934 году, в которой прилагательное λαϊκὸς, будучи производным от λαοί, является решающим доводом против ошибочных отождествлений терминов λαοί и Λαιαῖοι. Опровергая мнение некоторых буржуазных реакционных историков, он доказывает, что λαϊκὸς πύργος является названием другого села (κώμη) или же частью села, упомянутого в надписи, население которого носит название λαοί, являясь крестьянами, пришедшими из Малой Азии и осевшими здесь в качестве колонистов; они принесли с собой наименование πύργος, которое давалось там сельским населениям, и вели здесь, на территории Малой Скифии, образ жизни туземных жителей той области, откуда они пришли.

Опираясь на мнение представителей самой передовой исторической науки, а именно на правильную научную аргументацию советских историков А. Б. Рановича и Е. М. Шаермана, автор опровергает реакционные и запутанные положения буржуазных историков как Э. Мейера, М. Роетовцева и проч., говорящих о феодализме и крепостничестве в древности; автор доказывает, что λαοί были зависимые крестьяне, а также, что жители Добруджи, носящие название lai, имели одинаковое с ними общественное положение.

Касаясь вопроса земельной собственности в Малой Скифии, автор считает, что со времени римского завоевания существовали две категории такой собственности, а именно: земли, входившие в состав городских территорий, принадлежащих (polis) черноморским городам, как Истрия, Томи и проч., и земли, на которых жили вольные крестьяне,

члены туземных племен, а также и колонисты, прибывшие вместе с новыми завоевателями, которые назывались λαοί, то есть зависимые крестьяне, преобладающий трудовой элемент в восточных провинциях, который состоял из покоренного вольного населения, причем большинство сельского населения представляло собой зависимое крестьянство.

LAI CONSISTENTES

(RÉSUMÉ)

L'expression *lai consistentes* qui apparaît, vers la fin du IIe et au début du IIIe siècle de notre ère, dans quelques inscriptions latines découvertes près d'Histria et Tomis, soulève un problème non encore résolu par nos historiens. En 1923, V. Pârvan a montré, dans *Histria VII*, que les *lai* d' Histria et de Tomis étaient les λαοί, c'est-à-dire des *gentes* libres, venues d'autres régions frontières de l'empire pour devenir colons dans les différents *vici* de la région danubienne. En 1925, dans la revue *Dacia II*, il renonce à l'opinion qu'il avait exprimée en 1923 et établit une identité entre *lai* et la tribu thrace Λαιαῖοι (cf. Thucydide, II, 96,3 et 97,2).

L'Auteur montre, par contre, que le fait d'identifier le mot *lai* avec le nom de tribu Λαιαῖοι constitue une erreur scientifique, vu que la forme bisyllabique *lai* ou *lae* ne peut être que la forme phonétique qui correspond au mot grec λαοί; à l'appui de son argumentation, l'Auteur cite l'expression λαϊκὸς πύργος d'une inscription découverte à Histria en 1934, dans laquelle l'adjectif λαϊκός, dérivant de λαοί, constitue un argument décisif contre une fausse identification des mots λαοί et Λαιαῖοι. Réfutant les opinions de certains historiens bourgeois réactionnaires, il démontre que λαϊκὸς πύργος était un autre village (κώμη) ou une sous-division du village cité dans l'inscription, et habité par les λαοί, c'est-à-dire par des paysans qui s'y sont installés en tant que colons arrivés d'Asie Mineure; ils avaient importé la dénomination πύργος, qu'on donnait là-bas aux établissements ruraux, et menaient ici, sur le territoire de la Scythia Minor, un mode de vie semblable à celui des aborigènes.

En s'appuyant sur les opinions des représentants de la science historique la plus avancée, à savoir, sur la juste argumentation scientifique des historiens soviétiques A. B. Ranovitch et E. M. Staerman, l'Auteur combat les thèses réactionnaires et confuses des historiens bourgeois, tels Ed. Meyer, M. Rostovtzev, etc., qui parlent de féodalisme et de servage dans l'antiquité. L'Auteur démontre que les λαοί étaient des paysans dépendants et, en même temps, que les *lai* de Dobrogea avaient la même situation sociale.

S'occupant également de la question de la propriété rurale en Scythia Minor, l'Auteur de cette Note considère que, du temps de l'envahissement romain, il existait dans cette région deux catégories de propriétés rurales, à savoir: les terres qui faisaient corps avec le territoire urbain des villes *(polis)* des côtes de la Mer Noire, comme Histria, Tomis, etc., et les terres sur lesquelles vivaient les paysans libres, les membres des tribus autochtones, aussi bien que les colons arrivés en même temps que la domination nouvelle, et appelés λαοί, c'est-à-dire paysans dépendants, l'élément travailleur prépondérant dans les provinces orientales étant composé de la population libre envahie — la majorité de la population y étant constituée par la paysannerie dépendante.